

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертацію
Олійник Катерини Вікторівни «Метажанрові
інтенції містерії і творчість Лесі Українки», подану
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія

Дисертаційне дослідження Олійник Катерини присвячене мало розробленій у вітчизняному літературознавстві, актуальній темі, пов'язаній з теоретичними та практичними аспектами містерії, проблемою еволюції жанру до мета жанру. Теорія жанрів розвивається та змінюється, так само, як і саме поняття жанру. Жанр – динамічна система, яка набуває своєрідних рис залежно від епохи, літературного методу та напряму, філософських й естетичних поглядів авторів. Саме тому питання генології завжди залишаються чи не найактуальнішими темами літературознавства.

Обрана тема дисертації актуальна, перспективна та продуктивна, оскільки пропонується, окрім всього іншого, метод метажанрового аналізу різних літературних форм. Олійник Катерина своїм дослідженням суттєво доповнює українське літературознавство, включаючи до дослідницького поля українських науковців різних періодів, новий художній матеріал, актуальні та дискусійні теоретичні поняття. Дисертація самостійна і новаторська, має чітко виражену наукову новизну, адже це перше дослідження жанру містерії в українському дискурсі, а саме як такого жанру, що одразу виявляє інтенцію сполучатись з іншими жанрами і на певному етапі утворювати метажанрову матрицю. Літературний матеріал, підібраний авторкою для доказу головних теоретичних положень, також має новизну і чимало інсайтів.

Дисертація складається з анотації, трьох розділів, які містять підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Бібліографічна частина дисертації досить об'ємна (234 позицій), поряд з україномовними джерелами фігурують польськомовні та англomовні наукові праці.

Робота чітко структурована і підпорядкована меті і завданням, які в результаті дослідження повною мірою досягнуті. Виклад змісту дисертації логічний та послідовний.

Проблема жанрового означення містерії є центральною у дослідженні, тому їй присвячено перший розділ **«Теоретико-методологічні засади дослідження»**, який містить чотири підрозділи. Авторка демонструє добру обізнаність з історією становлення містерії як культурного явища та літературного жанру, з її дефініціями та жанровими модифікаціями. Варто зауважити, що засадничими для першого розділу дисертації стали не лише дослідження з теорії літератури, а й праці з герменевтики, рецептивної естетики, семіотики, структуралізму, міфокритики, філософії, психології, культурології, релігієзнавства та фольклористики. Аналіз генетично-еволюційної спорідненості язичницьких вірувань античного періоду та християнського віровчення окреслює глибокий дискурс жанру, ґрунтовний за джерелами, переконливий у доказах та аргументах. Історію і теорію жанру містерії поглиблює параграф про типологічні зв'язки міфу та містерії з посиланнями на праці зарубіжних дослідників (М. Еліаде, Я. Барбур, Л. Хонко, К.-Г. Юнг та інші) і вітчизняних (Б. Боднарюк, О. Клековкін, Л.Теліженко та інші).

Влучними та вичерпними видаються наведені у першому розділі авторські дефініції містерії як *«жанру античної і середньовічної літератури, релігійного ритуального дійства про зустріч людини з персонажами божественного світу з метою їх возвеличення»* та містерії як метажанру – *«міфізованого дійства з ритуальними елементами, у процесі якого відбувається пошук і відкриття сакрального світу, внаслідок чого вирішується проблема індивідуального безсмертя»*. Ці літературознавчі окреслення підсилює розуміння дисертанткою понять «жанр», «метажанр» та «жанрова матриця».

Важливим для подальшого розгортання дослідження є другий розділ **«Тенденції розвитку жанру містерії в українській літературі»**, який складається з семи підрозділів. У ньому Олійник Катерина ґрунтовно

проаналізувала особливості авторського використання містерійного метажанру на матеріалі концептуальних для кожної культурно-історичної епохи творів української літератури: особливості побутування містерії в добу Бароко репрезентує «Слово про збурення пекла» невідомого автора, «Великий льох» Т. Шевченка – добу Романтизму, «Спокуса» Панаса Мирного – злам епох кінця XIX – початку XX століть, «Містерія» Т. Осьмачки – Модернізм, постмодерну ж містерію презентують «Гарбузова містерія» О. Девлад-Запорожця, «Іконостас України» Віри Вовк та «Maidan inferno, або Потойбіч пекла» Неди Нежданої.

Завдяки ретельному аналізу та інтерпретації художніх творів містерійного характеру дисертантці вдалося відстежити спільні стрижневі елементи, модифікаційні та трансформаційні зміни на всіх художніх рівнях побудови літературного твору: образному, сюжетному, стильовому, ідейно-смісловому та особливо жанровому.

Заслуговує на увагу ідея Олійник Катерини обрати для аналізу різнопланові художні твори – як з погляду розмаїття тематики, проблематики, так і з огляду на жанрову та сюжетно-композиційну своєрідність. Це дало дисертантці підстави стверджувати, що в українській літературі періоду XVII–XXI століть метажанрові інтенції містерії проявились у різnorodових (драма, лірика, епос) та різножанрових художніх творах (поема, драматична поема, повість, драма). Різноманіття підібраних художніх творів посилюється новим ракурсом їхнього дослідження, адже серед них представлені і неодноразово проаналізовані в українському літературознавстві тексти (поема Т. Шевченка «Великий льох»), і ті, які майже не привертали увагу дослідників (драма Панаса Мирного «Спокуса»). Варто підкреслити, що Катерина Олійник до того ж висвітлює культурно-історичні умови та світоглядні аспекти, що сприяє кращому розумінню ідейно-сміслового наповнення проаналізованих творів. Усе це є незаперечною цінністю дисертації, бо розширює історію літературного процесу XVII–XXI ст., дає можливість осмислити його як цілісне явище без упереджених оцінок.

Очевидну наукову новизну дослідження формує підрозділ **«Сатира та містерійність як засоби творення повісті Олексія Девлад-Запорожця**

«Гарбузова містерія» завдяки введенню до літературознавчого дискурсу невідомого українському читачеві діаспорного автора О. Девлад-Запорожця та його повісті.

Важливим для подальшого практичного застосування результатів дослідження є виокремлення компонентів містерійної парадигми, зокрема її ідей та мотивів, відстежених Олійник Катериною у проаналізованих художніх творах: ідеї руху як якісного прирощення, безупинного оновлення, циклічності життя і смерті, віри в надособистісне й абсолютне начало, світової гармонії, обраності й ініціації, пов'язаних з проходженням випробовувань, жертвності, заглибленням у містичну потойбічну реальність, мотив перевтілень, трансформацій у сакральній площині.

Особливий інтерес для літературознавчої науки становить третій розділ **«Містичне та містерійність у творчості Лесі Українки»**, у якому дисертантка вперше до репрезентативних епістолярних текстів, ліричних та драматичних творів Лесі Українки застосовує містерійний метажанровий підхід. У першому підрозділі дисертантці вдалося відстежити специфіку боротьби ірраціональної та раціональної складових світогляду Лесі Українки та інтуїтивний процес творення нею ліричних творів – усе це, на її думку, сприяло вихоплюванню з ірраціональної сфери містичних сенсів та візій. З огляду на драматичну природу містерії логічним завершенням дисертації стає драматургія Лесі Українки, за переконливим доведенням дисертантки, наскрізь просякнута містерійним духом і формальними елементами містерійного жанру.

На матеріалі проаналізованих у другому підрозділі творів («Блакитна троянда», «Одержима», «На полі крові», «Йоганна, жінка Хусова», «Руфін і Прісцилла») дослідниця приходить до висновку, що драматургія Лесі Українки представляє унікальний зразок жанрового новаторства за активною участю не лише класичної драми і драматичної поеми, а й містерії. Дисертантка чітко виокремлює риси містерійного дискурсу проаналізованих драматичних творів Лесі Українки: перебування персонажів у конфлікті вищого містичного знання та раціонального осягнення дійсності, їхня здатність на духовне самоочищення через здобуття нових знань про себе та світ, торування шляху до істини та

спасіння через випробовування та тілесну смерть, релігійна жертвність та саможертвність.

Несподівано новаторський (на тлі численних досліджень) став підрозділ **«Лісова пісня» Лесі Українки: містерійна жанрова матриця**, у якому обширно проаналізовано особливості містерійної модифікації драми, елементи містифікації, залучення міфологічних сюжетів, мотивів та образів.

Варто зауважити, що дисертація Олійник К. В. накреслює безліч нових ракурсів для подальшого дослідження таких великих окремих тем, як теорія метажанру, теорія містерії. Дослідження метажанру містерії теж має чималі перспективи, адже через цю матрицю варто «пропустити» усю українську літературу ХХ століття.

Дослідниця обрала вдалий методологічний підхід: від уточнення, осмислення теоретичних аспектів поняття «містерія», «жанр», «метажанр» як літературознавчих категорій – до детального сюжетного, образного та ідейно-сміслового аналізу творів української літератури, написаних протягом значного часу в різні культурно-історичні періоди.

Окремо варто відзначити легкість наукового стилю дисертантки, адже ясність думки поєднується з широтою висловлювання, запропоновані дефініції цілком відповідають академічному енциклопедичному рівню, твердження – аргументовані та переконливі. Чітко вибудовані висновки до розділів та загальні висновки, у яких сконденсовано найвагоміші наукові результати дисертаційного дослідження.

Як і кожна робота такого жанру, дисертація К. Олійник містить також дискусійні моменти. До наукової дискусії можуть спонукати наступні питання: Відстежені у дисертації моделі античної і християнської містерій на наступних етапах розвитку літератури формують різні дискурси, чи на рівні метажанру межа між ними стирається? Чи існує «чистий» жанр містерії у ХХ столітті? Чи лише метажанрові елементи? Наскільки доречно розглядати в теорії містерії лірику, як у підрозділі про ліричну творчість Лесі Українки, враховуючи, що жанр містерії належить до драматургії, а лірика – надто малий текст, аби умістити метажанровий додаток?

Що ж до зауважень, то, попри репрезентативність відібраних для аналізу творів, їх ряд міг би бути довшим, адже для доведення метажанрових інтенцій містерії (наскільки вони потужні) варто окреслити хоч приблизний масштаб явища.

З огляду на актуальність теми, новизну, теоретичну і практичну цінність результатів, достовірність і обґрунтованість головних тез, а також самостійність, оригінальність, достатню апробацію та висвітлення основного змісту у публікаціях, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Олійник Катерини «Метажанрові інтенції містерії і творчість Лесі Українки» зі спеціальності 035 Філологія відповідає вимогам, сформульованим у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, доданими постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а його авторка Олійник Катерина Вікторівна заслуговує наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія галузі знань Гуманітарні науки.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної та української філології,

Луцького національного технічного університету  Людмила ЖВАНІЯ



ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Учений секретар
ЛУЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
доц. А.Земко

